

Semsey András dr.

Hogyan segítsünk nekik?

Az ember intellektuális és tága értelmezett alkotó teljesítménye, valamint az azokat meghatározó képességek vizsgálata, elemzése, majd a fejlesztése egy évszázada kiemelt helyet foglal el a pedagógiában és a pszichológiában. A fokozott figyelem összefügg a közoktatás általánossá és kötelezővé válásával, a természettudományos és műszaki fejlődéssel, a társadalmi élet egyre bonyolultabbá válásával. (Nem elhanyagolható tényező a haditechnika ugrás szerű változása, aminek következtében a besorozott fiatalok értelmi képessége nagyobb jelentőséget nyert, mint a korábban elsődlegesnek tekintett fizikai állóképesség.)

A több részpróbából álló (különböző képesség-összetevőket vizsgáló) intelligencia-tesztekkel – pl. Binet-Simon, Wechsler – végzett vizsgálatok megerősítették az emberiség régi tapasztalatát: a populáció nem elhanyagolható hányadánál jelentős színvonalbeli különbségek vannak az egyes kognitív tényezők között (figyelem, emlékezet, alakfelismerés, sorrend-észlelés, téri elhelyezés, szóértés, szóhasználat, fogalomalkotás, írás, számolás és más szimbólumok kezelése stb.). Egyes gyermekek iskolai és egyéb teljesítményének gyengeségét gyakran nem az általános értelmi képességük alacsony volta, hanem valamelyik rész-képesség zavara okozza. A XX. század második felében Európa-szerte az általános és az oktatás-lélektan, valamint a pedagógia érdeklődésének előterébe kerültek a rész-képesség-zavarok, mivel az érintettek hátránya, lemaradása – a gazdasági-műszaki fejlődés ütemének további gyorsulásával párhuzamosan, részben annak következtében – fokozódott, egyre szembeötlőbbé vált.

A magyar fejlődés- és pedagógiai lélektan elsősorban a vizuális észleléssel, továbbá egyéb – a háromdimenziós térbeli tájékozódással összefüggő – érzékszervi működésekkel (hallás, tapintás stb.), valamint a mozgással kapcsolatos alap-képességeket/ alap-készségeket, illetve ezek nem kielégítő szintjét vizsgálja részletesen, amelyek az ún. „alapkultúrtechnikák” (Porkolábné Balogh Katalin kifejezésével élve), elsősorban az írás, olvasás, számolás elsajátítását határozzák meg. A biztos és hatékony orientáció feltétele azonban az is, hogy a negyedik dimenzióban is otthonos legyen a gyermek és a felnőtt. Az időérzékelés és -észlelés egészséges fejlődésével a hazai pszichológiai szakirodalom csak érintőlegesen foglalkozik. Az időészlelés zavarait azonban szinte minden, gyermekekkel foglalkozó kórlélektani és pszichiátriai könyv megemlíti, ugyanígy sohasem hiányzik a kóros tünetegyüttesek leírásánál a figyelem-zavar. A mindennapi pedagógiai gyakorlatban is visszatérően találkozunk e tünetek / panaszok részletes felsoro-

lásával: mindig másra figyel, mint amire kellene; apróságok elterelik a figyelmét; pár perc után máshol jár az esze; eljártssza az időt; mindig elkésik; órákig szöszmötöl valamivel; nem képes beosztani az idejét; összekeveri a tegnapot és a holnapot, a múlt hetet és a múlt hónapot vagy évet; stb.

Az előzőek alapján a kiegyenlített fejlődéshez, a tanuláshoz, valamint a hatékony tevékenykedéshez nélkülözhetetlen (és szükség esetén fejlesztendő) képességek listája következőképpen összesíthető:

- finom megkülönböztetés a vizuális észlelésen belül (alak, forma, méret felismerése, egészben látás, alak-háttér megkülönböztetése, téri irányok megítélése, sorba rendezés, egyes egységek lehatárolása),
- hallási észlelés,
- látás-hallás összerendezése, átfordíthatóság, integráltság,
- finommotoros koordináló mozgás, szem-kéz össze rendezettség,
- figyelem (felkelthetősége, rögzíthetősége, terjedelme, állandósága stb.),
- időészlelés (tartam, sorrend, egyidejűség stb.).

A továbbiakban a rész-képesség-zavar (=RKZ) fogalmát: előbb felsorolt hat összetevőben mutatózó jelentős mértékű hiányossággként használok (akár egy, akár több vagy valamennyi mutatható ki).

A legtöbb irányzat képviselői egyetértenek abban, hogy jelentős különbség van a nemek között. Az RKZ (illetve hasonló állapotok, tünetek) előfordulása minden felmérés szerint gyakoribb a fiúk között. A biológiai orientáltságú felfogás szerint ennek genetikailag meghatározott okai vannak, a pszichoszociális modellek hívei a társadalmi elvárások különbözőségében, továbbá némelyek a kisgyermeknevelés, -gondozás végzői körében észlelhető női túlsúlyban látják a magyarázatot.

A gyerekek egy csoportja a kudarcok következtében testi betegségek tüneteit mutatja fel („szomatizál”, betegségl menekül): étkezési, ürítési, mozgásszervi és egyéb panaszok jelentkeznek. Néha csak hosszas és többé-kevésbé negatív eredménnyel záruló orvosi kivizsgálás után derül ki az igazi ok, az RKZ. Mások fokozott mozgással vezetile feszültségüket, ez pedig a kezdeti tünetek erősödéséhez vezet. A másodlagos kórképek, amelyek az alapot képező zavar, hiányosság javulása, rendeződése után is fennmaradhatnak, pszichológiai / pszichiátriai gondozást igényelnek. A leggyakoribb maradványtünet a motiválatlanság és a tanulási technika alacsony szintje. A minden

napi tapasztalat szerint az RKZ-tól mentes gyermekek közül többen spontán elsajátítják a tanulás helyes és eredményes módszereit, ezért nem okoz még tömegesebb problémát az, hogy a közoktatási intézmények zöme erre kevés figyelmet fordít.

- a 11-14 évesek 72 %-a volt túlkoros; beilleszkedési probléma, szociális éretlenség volt kimutatható 75 %-nál (a külső szabályokat nehezen viselik); iskolakerülés, csavargás szerepelt 55 %-uk előzményében,

- az ifjúsági korcsoportnál (14 év felettiek) 87 %-ban fordult elő a tanulmányok megszakítása; értelmi elmaradást 53 %-nál találtak; drogfogyasztó (vagy kipróbáló) 38 %; a fiúk 44 %-a részt vett valamilyen bűncselekményben.

A hiányosságok az általános iskola első két osztályában a legszembeötlőbbek: a gyermek nem tud (jól) megtanulni írni, olvasni. Ez magyarázza azt a helyzetet, hogy legelőször a diszlexia-diszgráfia orvos-

lására dolgoztak ki hatékony programokat (Meixner Ildikó). Az alsó tagozatos gyermekek korrekciója után a figyelem a megelőzésre, az óvodai nevelés és fejlesztésre

tevéődött át (Porkolábné Balogh Katalin), majd megindult a korai fejlesztő központok tevékenysége. Sajnálatos módon az idősebb gyermekekkel kevesebben foglalkoztak.

Fejlődés az optimális időszakon túl

A személyiség fejlődése, alakulása a korszerű lélektani felfogás szerint egész életen át tart, megfelelő körülmények között a korábbi alapokra épülve viszonylag jelentős változások következnek be a későbbiekben is. Természetesen annak tudatában kell lennünk, hogy az RKZ megelőzésének, illetve korrekciójának optimális időszaka (3-6 éves kor) után több évvel a várható eredmények részlegesebbek, a változásnak korlátai vannak, pl. az írás külalakja kevésbé javítható, de a helyesírásban, a stílusban komoly előrelépés mutatkozhat. A korrekció és segítség hiányában azonban a másodlagos pszichés problémák, és az egyéb devianciák száma és súlyossága jelentősen fokozódna. Az eredmény igen nagy mértékben függ – az alkalmazott módszerek mellett – a belső motivációtól, erre példákat hétköznapi hazai megfigyelés során is találunk.

A grafittik festése során RKZ-s gyerekek is meglepően pon-

Igen sok RKZ-s gyermek szocializációs folyamata „kisiklik”, a további években igen gyakori körükben a bűnelkövetés, sőt a tipikus bűnöző karrier sem ritka. A gyermekjóléti alapellátás és a gyermekvédelmi szakellátás kliensei között az átlagosnál jóval magasabb arányban találhatók az ilyen téren érintettek. A családjukból kiemelt, ideiglenes hatállyal átmeneti otthonban elhelyezett fiatalok körében a fővárosban végzett öt évet átfogó felmérés (Fehérné Mészáros Ágnes – Bábolnayné Orosz Szilvia, 2000) a következőket állapította meg:

- az óvodás korú fiúk 91 %-a, a lányok 42 %-a egyéni fejlesztésre szorul;
- a 6 éves gyermekek 48 %-a nem alkalmas arra, hogy „átlagos” („normál”) osztályban kezdje meg iskolai tanulmányait (a lemaradás főbb területei: a beszéd és a gondolkodás fejlődése, ismeretanyagbeli hiányok),
- 7-10 éves gyermekek 66 %-ánál észleltek beilleszkedési, magatartási problémát, a lányok körében pszichoszomatikus tünetek előfordulása volt gyakori, a fiúknál megjelent a deviancia (kisebbség, agresszív viselkedés, opponáló magatartás),

tos, konstans formájú és arányú jeleket készítenek, utánoznak (a gyakorlásra időt, fáradságot, festéket nem sajnálva), ha azokat saját identitásuk, csoport-hovatartozásuk kifejezése érdekében a külvilággal közölni akarják. Ugyancsak fontos tapasztalat, hogy a katonaságnál nagyon kívánt előnyökért (több kimenő, hosszabb eltávozás

engedélyezése, jobb beosztás) a sorállományú RKZ-s fiatalok egy része hatalmas ismeretanyagot és meglepő finommozgást (célbalövés során) képes rövid idő alatt elsajátítani, a századírónoki beosztás elnyeréséért még írásképpükön is képesek javítani. Szerényebb méretekben, de hasonló változásokat idéz elő a katonaságnál a kényyszerű gombfelvarrás, konyhai kisegítés stb. Sajátos késői fejlődés zajlik le a tengereken, óceánokon dolgozó matrózoknál: számtalan vizuális inger éri őket, rákényszerülnek az önellátásra (varrás, főzés stb.), hosszabb utakon unaloműzőnek modellezéssel foglalkoznak. E hatások igen intenzív fejlődést idéz(het)nek elő, hasonlóan a világvándorokhoz, akik között több példát is találunk arra, hogy ingerszegény környezetből származó, kevésbé tanult ember is komoly karriert futott be (pl. Jelky András). Egyes tengerészek a tapasztalataikat tudományos szinten vagy szépirodalmi igénnyel foglalták össze (pl. Dékány András).

Extrém – sokak számára taszító – példának tekinthető a francia idegenlégió „nevelő” hatása. A sok negatívum mellett azonban – az utóbbi évek interjúinak tanúsága szerint – kétségtelen fejlesztő hatással is rendelkezik, elviselését az onkéntes választás teszi könnyebbé. Kevésbé riasztó „késői fejlesztésnek” tekinthetőek az átlagember által inkább különösnégnek tartott különböző túlélő táborok, kalandtúrák, ahol a résztvevők szintén igen intenzív szenzomotoros aktivitásra kényszerülnek.

A gyermekvédelmi intézményekben már évtizedek óta többen felismerték és alkalmazták a szabadidő-tevékeny-

ségek fejlesztő hatását. Több nevelőotthonban működő modellező szakkörök, szerveztek rendszeresen kirándulókat. A közelmúltban elhunyt Mikus Gyula rendszere vitt „nehezen kezelhető” fiatalokat komoly túrákra, a hegymászást és a barlangászatot is megismertetve velük. Ugyanő – már nyugdíjas pszichológus tanácsadóként – gyógynövény-szakkörrel gyakorolt igen kedvező hatást javítóintézeti fiatalokra Aszódon. (A komplex program részei: növényismeret, felismerésük a természetben, gyűjtés, tartósítás és feldolgozás, házi „patika-kert” léti hozása és gondozása, „gyógyteadélutánok” vendégek meghívásával.) Sok nevelő áldozott időt (és gyakran sajnált pénzt a nyersanyagokra) a sütés-főzés elsajátíttatása érdekében. A társ csoportok megvendégelése a kulturált viselkedés és kommunikáció fejlesztését is szolgálta. (A pedagógusok becsületére válik, hogy vállalták a túl merközegészségügyi szabályok áthágását és az emiatti dorgálást is a cél érdekében.)

A kézimunkázásnak, szabás-varrásnak régi hagyománya vannak a lányokat nevelő gyermekintézményekben, de egyszerűbb technikákat (pl. subahímzés) sok fiú is szívesen végzett. Az esztétikai érzék fejlesztése mellett tevékenységek „saját tulajdonhoz”, valamint hasznos ajándékozható tárgyakhoz is juttatták a fiatalokat. Egy gyermekotthonokban növényi elemekből (levél, ág, termés) igen szép és viszonylag gyorsan elkészíthető képek komponáltak a „deviáns” fiatalok. 1992-től 1998-ig a Népiéleti Minisztériumban évente, karácsony előtt, kiállítás és vásár megrendezésére került sor több mint 20 intézményben készült alkotásokból. A gyermekek küldöttei maguk árulták a termékeket (a már említetteken kívül szőtt, font, agyagból formált, kovácsoltvas, bőr, tűzománcsal díszített fémtárgyakat).

Milyen szabadidő-tevékenységektől várható nagyobb gyerekeknél fejlődés

A korábbiakban összefoglalt elméleti megállapítások és a gyakorlatban bevált kísérletek, tapasztalatok alapján a felhasználható tevékenységek főbb jellemzői az alábbiak:

- kedvvel végezze a gyermek (ne kapcsolódjanak hozzá korábbi negatív érzelmek, pl. minél kevésbé hasonlítson a hagyományos iskolai órákhoz, illetve az azokhoz kapcsolódó kötelező házi feladatokhoz);
- új, szokatlan legyen (kíváncsiságot keltsen fel), az átlagos gyerekek rendszeres tevékenységeitől térje el (pozitív diszkriminációt érezhessen a résztvevő);
- fokozatosságra adjon lehetőséget (pl. a kirándulás időtartama, a kézimunkázás mérete);
- rövid időn belül legyen közvetlenül érzékelhető eredménye (pl. kirándulásnál új tájak látványa, főzésnél a fogyasztható étel, más tevékenységeknél a létrejött új használati vagy díszítő tárgy);
- kisebb csoportban legyen végezhető (a kommunikációt, az együttműködést, az alkalmazkodást is segítse, közös élményt is nyújtson);
- egyéb képességeket, készségeket is fejlesszen, pl. esztétikai érzék;
- tantárgyi ismeretek elsajátításához is nyújtson – lehetőleg – segítséget.

hető, ill. házi főzésű ennyvel ragasztható, apróbb modell elemeit kellően elővigyázatos gyerek már a mérgező pillanatragasztóval rögzítheti.) Az összeállítás folyamán a sorrendiséget és a várakozást természetes módon gyakorolja a fejlesztésben részesülő. Különleges szerepe van a modellezés során – a sütés-főzéstől általában eltérően – a térbeli viszonyoknak, az arányoknak és a finom részletek megfigyelésének, illetve megkülönböztetésének.

A modell elemeinek elkészítésénél is érvényesítendő a fokozatosság:

1. készen kapja az elemeket a gyermek (gyufásdoboz, kivágott papír és bőr, méretre fűrészelt fa és műanyag);
2. maga gyűjti, illetve választja ki az elemeket (előbbiek + kavics, növényi részek: termés, levél);
3. előrajzolás alapján darabolja, vágja ki;
4. minta („szabásminta”) segítségével maga végzi az előrajzolást is;
5. a mintát is a gyermek készíti (itt már vonalzó, körző stb. használata is szükséges);
6. eltérő méretű minta készítése nagyítással, kicsinyítéssel (ez már számolást is igényel).

A csoport tagjainak

együtműködését és összekovácsolódását a közös munka természetesen elősegíti. Ez fokozható, ha az egyes gyerekek más-más, de összetartozó modelleket, játékokat készítenek, amelyek együtt minőségi többletet, új modellt alkotnak (vö. háziállatok + lakóház + melléképületek = falusi családi gazdaság; autómodellek + épület + figurák = javítóműhely vagy autósalon stb.)

Kirándulás

A séta, a kirándulás (és az edzettebbeknek a többnapos túra, a vándortábor, a sziklamászás, a barlangászat) egészségmegőrző és edző szerepe, valamint pozitív érzelmi hatása általánosan ismert és elfogadott. Az elemi fizikai képességek fejlesztésén túl azonban igen sokrétű egyéb haszonnal is járnak, hiszen a megfelelő tevékenység kiválasztása, megtervezése, a felkészülés, ill. a kirándulás során szükségszerűen adódó események, teendők számtalan RKZ korrekcióját szolgálhatják. Szinte minden település környékén található alkalmas terep, egyáltalán nem szükséges divatos turista-célpontokat választani, a síkvidékek is sok értéket rejtnek.

A cél és az útvonal kiválasztása útikönyvek, ismertető

olvasása útján, ill. térképen megkeresve önmagában is jelentős szabadidő-tevékenység (sok felnőtt ember is szeret „fotelban utazni”). A televízióban látott, izgalmas helyek részletesebb megismerése az olvasástól egyébként húzódozó gyermeket is gyakran közelebb viszi a betűkhöz. A térképolvasás külön „tudomány”, amelyet sajnos igen felszínesen tanítanak a legtöbb általános iskolában. (Paradox módon ez kedvező az RKZ-s gyermek esetében általában nem kapcsolódnak negatív emóciók a kartográfiahoz, ezért az jól használható korrekcióra.) A megbarátkoztatás ezen ismeretekkel a terepen kezdendő el, természetben, valamint az épített környezetben látottak kell összevetni a térképi ábrázolással. E tevékenység fejlesztő elemei:

- a jelek, szimbólumok használatának gyakorlása (a kódolás / dekódolás művelete a figyelmet, az emlékezetet, az elvont gondolkodást emeli magasabb szintre);
- az arányok, a távolságok, az irányok, a szögek, a magasságok tudatosítása (ennek során a számolást a geometriai alapfogalmakat, sőt a leképezés, vetítés szabályait is gyakorolhatjuk);
- a bizonytalan vagy hibás laterális (jobb-bal tévesztés), továbbá egyéb térbeli viszonyok észlelése javul.

Kisebber gyermeknél, illetve súlyosabb RKZ esetén a szokványos térképek túl bonyolultnak bizonyulnak, ezért egyszerűsített vázlatok kell készítenünk a bejárando útvonallról, amelyen csak a lefontosabb elemeket, jeleket tüntetjük fel, azok közül is eleinte a képszerűeket, illetve az alaprajzszerűeket, majd a magasabb fokú absztrakciót követelőket. Nagyon sok gyakorlattal rendelkezőknél viszont az önálló útívázlat-készítés

egy további fejlesztési fok, amely során a lényegkiemelés a szelektálást is gyakorolhatja a kézügyesség javításával párhuzamosan a gyermek. A következő lépcsőfok a túra egy-egy szakaszának önálló vezetése, ilyenkor ésszerű határon belül a tévesztést sem kell rögtön korrigálni (a következő biztosabb tájékozódási ponttól szükség esetén vissza lehet menni).

A kirándulás alkalmat teremthet a növények, az állatok, az épületek, a történelmi helyek megfigyelésére is, többféle tárgyi ismeret közvetlen szemléltetésére. Hazatérve az élmények leírása, lerajzolása, a látott és átélt események

felidézése további képességfejlesztő tényező. „Haladók-nál” a túrázás fényképezéssel is kombinálható, ez azonban már egy újabb, igen széles tevékenységi kör (sajnos nem is olcsó), amivel e cikk nem kíván foglalkozni.

Felhívás

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet szeretne a nevelőknek (családban, lakásotthonban, gyermekotthonban) segítséget nyújtani a nagyobb gyermekek fejlesztésé-

hez egy szöveggyűjtemény kiadásával, ezért kérünk minden szakembert, hogy legyen a munkatársunk. Juttassák el az NCSSZI Gyermekvédelmi főosztályára röviden megfogalmazott ötleteiket, tapasztalataikat arról, hogyan lehet szabadidő-tevékenységek keretében a részképesség-zavarokat javítani 10 év feletti gyermekeknél.

H í r e k H í r e k

Folyó év június 30-tól július 6-ig rendezik Szekszárdon a XIV. Családóvó Nyári Egyetemet. Az idei téma: Nemzedékek együttélése a családban. A rendezvény egyik támogatója a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. A teljes részvételi költség 30 000 Ft, szállás vagy étkezés nélkül 22 000 Ft. Jelentkezés: a Babits Mihály Művelődési Ház és Gyermekek Háza telefonszámán, a szervezőknél tel./fax: 06 74/ 316-722.

Az I. Nemzetközi Szupervíziós Nyári Egyetem folyó év július 1-től 6-ig Salgótarjánban, a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet Képzési Központjában kerül lebonyolításra, „Interkulturális dialógus a szupervízióban” címmel. További információt az alábbi számokon lehet kérni: 06 32/416-833, fax: 06 32/317-420 dr. Agócs József.

Mi a szupervízió?

A szupervízió olyan speciális szakmai személyiségfejlesztő módszer, amelynek alkalmazása nélkülözhetetlen a segítő foglalkozásúak – köztük a szociális területen személyes gondoskodást végző szakemberek –

- hivatás-gondozásában,
- saját mentálhigiénájában,
- szakmai továbbképzésében és
- munkájuk minőség-biztosításában.

Mit tesz intézetünk a szupervízióért?

- Elősegíti a szupervízió megismertetését, elterjedését, ösztönzi igénybevételét.
- A diplomás szupervízorok képzésében együttműködik a Károli Gáspár Református Egyetem Pszichológiai Tanszékével.
- Információt nyújt, tanácsot ad a szociális, gyermekvédelmi és családerősítő intézményeknek a szupervíziós szolgáltatások szervezéséhez, az ezzel kapcsolatos továbbképzési pályázatok benyújtásához.
- Szupervíziós témájú szakmai műhelyeket, workshopokat, konferenciákat szervez.
- A szupervízió hazai fejlesztése céljából kapcsolatot tart a módszertani intézményekkel, a szupervízor szakma érdekvédelmi szervezeteivel, valamint különböző szakmai munkacsoportokkal.
- Együttműködik olyan hazai és nemzetközi szervezetekkel, intézményekkel, egyesületekkel, melyek a szupervíziós képzés és gyakorlat standardjainak, minőségbiztosításának kidolgozásával foglalkoznak.

Az intézet szupervíziós referense:

Nagné Bejczy Emőke

Diplomás szupervízor

Elérhetősége: Tel.: 32-416-833, fax: 32- 317-420

E-mail: emoke.nagy@ncsszi.hu